Cb.
Bibliotheek
Proefstation
Naaldwijk
A
7
G
84

PROEFSTATION VOOR DE GROENTEN- EN FRUITTEELT ONDER GLAS,
TE NAALDWIJK.

De positie van de sla in Apulië.

door:
J.H.Groenewegen.

Naaldwijk,1969.

2241376

A/7/6/8/4

BIBLIOTHEEK
Proefstation voor de Groenten- en
Fruitteelt onder Glas te Naaldwijk

731 : 16 (45)
Slamboek nr. 2409

DE POSITIE VAN DE SLA IN APULIE

Inleiding

Van 19 tot 23 november 1968 werd op initiatief van De Kring van tuinbouwveilingen „Zuid Holland Centrum", door een tiental personen een studiereis gemaakt naar Apulië in Italië. Het doel van de reis was na te gaan onder welke omstandigheden geteeld wordt, welke ontwikkelingen zich hierbij voordoen en in het algemeen hoe de concurrentiepositie van deze sla is ten opzichte van de sla uit Nederland. In verband hiermee moest ook de markt in München worden bezocht. Vanzelfsprekend werd op deze reis ook aan enkele andere produkten enige aandacht besteed.

Deelnemers

Aan de reis, die georganiseerd was door De Kring van Tuinbouwveilingen „Zuid-Holland Centrum", namen de volgende personen deel :

E.H. Bukman te Zevenhuizen
G.v.d. Does te Katwijk aan de Rijn
C.M. Eijgenraam te Delfgauw
J.H.Groenewegen te Den Hoorn
C.A.V. van Hoorn te Ter Aar
J. van Klaveren te Rijnsburg
C.G. Meijer te Voorschoten
J.H. van Spengen te Vinkeveen
A.G. v.d. Torre te Berkel en Rodenrijs
J. v.d. Wilt te Nieuwkerk aan de IJssel.

De heer J.H. Groenewegen, die bij de tuinbouwvoorlichtingsdienst werkzaam is, trad als reisleider op. De anderen zijn allen tuinderveilingbestuurder.

Overstappen op de terugreis op het vliegveld van Rome.

Korte omschrijving van de reis

De reis ving aan op dinsdag 19 november 1968.
Als gevolg van een langzaamactie van de vliegleiders op de Duitse vliegvelden vertrok het vliegtuig 40 minuten te laat van Schiphol en kon pas ver in de namiddag vanuit Frankfort worden vertrokken naar München, waar het bij het landen reeds schemerachtig was. Er werd overnacht in het hotel Bayerischer Hof. 's-Woensdagmorgen werd de Grossmarkt bezocht. Na tegen de middag nog een vluchtig bezoek te hebben gebracht aan een Kaufhaus werd vertrokken naar Bari, dat via een tussenlanding te Rome en na wat moeilijkheden met koffers aldaar, bereikt werd nadat de avond gevallen was. Te Rome had de charmante en voortreffelijk Nederlands- en Italiaanssprekende tolk mevrouw Calidoni zich bij het gezelschap gevoegd. In het moderne hotel „delle Nazione" was Dr. Testini van het I.C.E. ter begroeting aanwezig. Ook de volgende twee dagen was hij degene, die ons begeleidde, hiertoe afspraken had gemaakt en ons verschillende inlichtingen verstrekte. Donderdags werd eerst een bezoek gebracht aan Dr. Surico, hoofddirecteur van het I.C.E. in Apulië en omgeving. Verder werden op donderdag een zestal en op vrijdag een drietal adressen bezocht. De bij deze adressen gegeven nummers zijn aangegeven op de hierbij gevoegde kaart waarop tevens de gevolgde route is uitgezet. De terugreis op zaterdag vond wederom plaats via een tussenlanding te Rome.

De Grossmarkt te München

Op deze markt werden we ontvangen en rondgeleid door de heer Taubert, ambtenaar bij de Bundesambt für Ernährung und Forstwirtschaft (kwaliteitscontrole op de importprodukten).

Interessant waren o.a. de organisatie van de markt (van groothandel naar kleinhandel en van grote importeurs tot kleine tuinders uit de omgeving die zelf nog hun produkten kwamen aanbieden) en de grote verscheidenheid van produkten uit vele hoeken van de wereld.

Italiaanse sla was, op een paar overgebleven kisten van de vorige week na, niet aanwezig als gevolg van een staking bij de Italiaanse spoorwegen.
De uit Nederland geïmporteerde sla en ook de tomaten en komkommers bleken van een zeer goede kwaliteit te zijn en een grote mate van versheid te bezitten. In het algemeen was de heer Taubert zeer tevreden over het Nederlandse produkt. Dit geluid werd ook van meerdere handelaren vernomen. De veel geprezen Belgische sla kwam hier minder goed uit de verf. Het is bekend, dat de zwaarste Belgische sla naar Frankrijk wordt geëxporteerd,

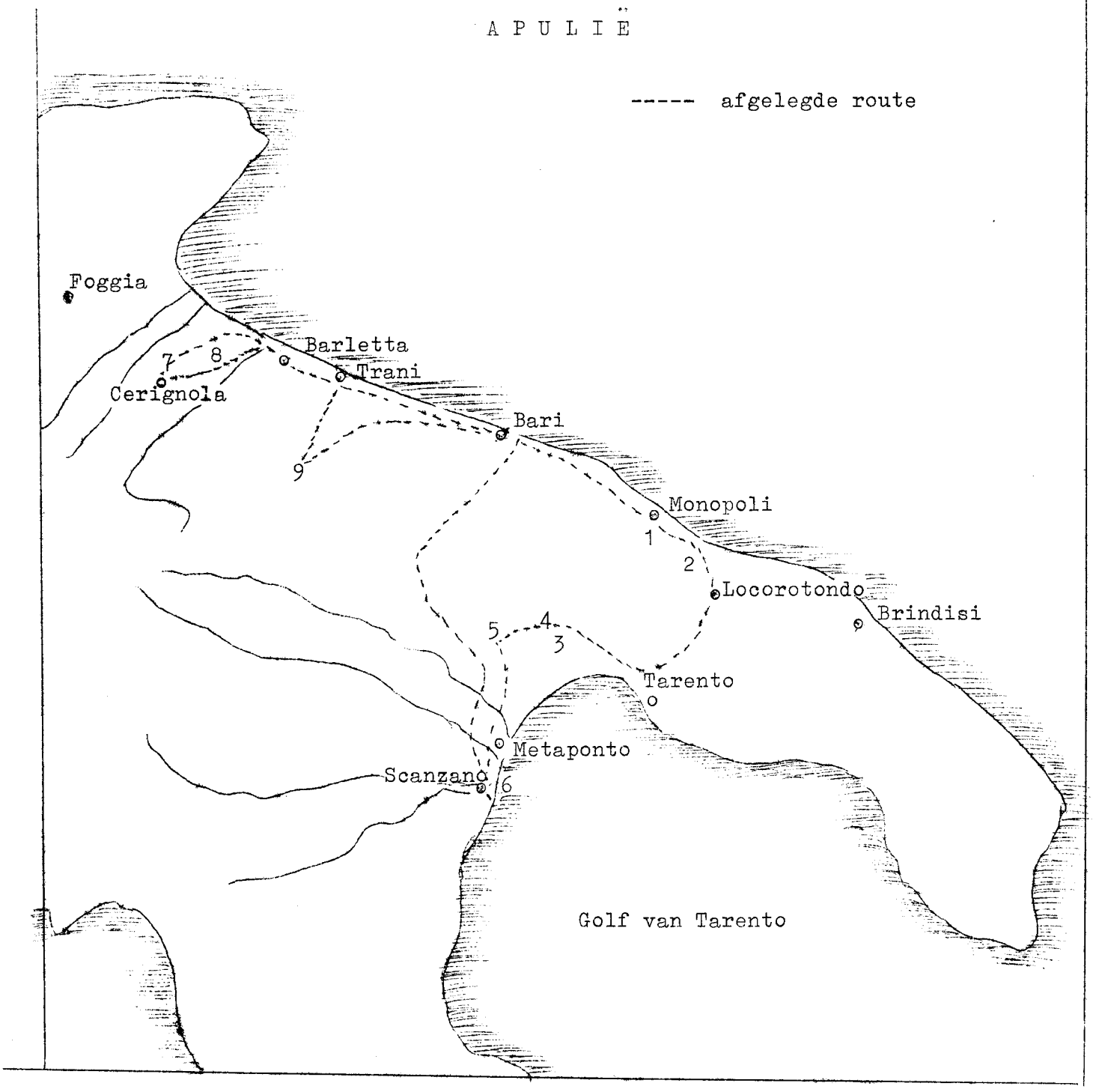
APULIË
----- afgelegde route
Foggia
Barletta
Trani
Cerignola
Bari
Monopoli
Locorotondo
Brindisi
Tarento
Metaponto
Scanzano
Golf van Tarento
1
2
3
4
5
6
7
8
9

dat ze zelf ook zware sla preferen en dat het daarom geen verwondering behoeft dat hetgeen op de Duitse markt komt van mindere kwaliteit is. Voor goede sla van 6½ kg per 24 stuks werd 12 mark en voor sla van 5 kg per 24 stuks in zakjes verpakt, werd 11 mark betaald. Zonder het plastic zakje zou dit 1 mark minder zijn geweest. Zware sla werd dus relatief goed betaald.

Meerdere malen werd gewag gemaakt van de goede Roemeense tomaten, die ondanks het buitentarief van *f* 1,20 per 6 kg, tegen een belangrijk lagere prijs werden verkocht, waar nog bij kwam dat de kwaliteit zeker zo goed was als die van het Nederlandse produkt.

De volgende prijzen werden genoteerd :

- Hollandse tomaten 10 mark per 6 kg
- Roemeense tomaten 7½ mark per 6 kg
- Canarische tomaten 8 mark per 6 kg.

Het merkwaardige verschijnsel deed zich dus voor, dat de Roemeense tomaten zelfs onder de prijs gingen t.o.v. de kwalitatief veel mindere Canarische tomaten. Men sprak van „dumping" en voegde er aan toe, dat de Nederlanders dit ook wel eens deden. De Katwijkse peen werd verhandeld voor 7,50 - 8 mark per 10 kg. Eén dag eerder was de prijs op de Katwijkse veiling *f* 4,-- tot *f* 5,50 per 10 kg. De markt was afgaand.

Van de reclame voor het Nederlandse produktwerd weinig waargenomen, ook later niet in het bezochte Kaufhaus.

Het viel op dat veel karton werd gebruikt als fust. Plastic werd weinig gebruikt hetgeen werd verklaard, doordat tot voor kort nog geen mogelijkheid was dit te vernietigen. Nu scheen men er inmiddels een aparte oven voor te hebben.

Ons werden Canarische komkommers in cellofaan getoond, die 12 dagen oud waren en via Nederland waren geïmporteerd. Men vond deze komkommers — ondanks het redelijk uiterlijk — van matige kwaliteit (smaak).

Iets over het land en het volk van Apulië

Apulië is een land van tegenstellingen. Naast heuvels vindt men er vlakten, naast goede gronden terra rossa, naast kleine bedrijfjes grote bedrijven, men vindt er primitieve waterpompjes tegenover de moderne bevloeiïngsinstallaties, (té droog in de zomer- en te nat in het winterhalfjaar), onbegaanbare- naast goede wegen, tractoren naast ezelskarretjes, moderne steden naast achtergebleven dorpen, na-oorlogse (moderne) bouwstijl naast de Romaanse bouwwerken, armoe tegenover rijkdom, groot-grondbezit tegenover werkloosheid en tenslotte dichtbevolkte naast haast bijna verlaten streken

Een stukje van de Romaanse St.Nicolaaskerk te Bari. Deze kerk wordt wel de eerste en de voornaamste van Apulië genoemd.

De oorspronkelijke bewoners hebben zich later vermengd met Illyriërs (overkant Adriatische Zee), weer later met Griekse kolonisten. Nog weer later is er een periode geweest van de Romeinse overheersing, onderbroken door de komst van Barbaren van boven de Alpen. In de 6^{e} eeuw was de Byzanteinse overheersing. Daarna zijn er invallen geweest van Arabieren, Moren en Normandiërs. De huidige bevolking bestaat voornamelijk uit nazaten van bovengenoemde volkeren.
Er is nog veel analphabetisme. Vrouwen doen over het algemeen zwaarder werk op het land, daardoor zijn ze weleens misvormd.
Vrouwenarbeid wordt slechter betaald dan mannenarbeid. Mede hierdoor geeft men aan vrouwenarbeid de voorkeur, bovendien schijnen de vrouwen een betere arbeidsprestatie te leveren.
In koffiebars en dergelijke gelegenheden treft men alleen mannen aan.

Emancipatie is nog ver te zoeken. Een en ander komt tot uiting in het uithuwelijken van de dochters, dit wordt nog vaak door de ouders geregeld. Vast werk kent men niet — men is nog van handelaren afhankelijk — en de feodale toestanden zijn nog lang niet overwonnen.

Valle d'Itria met trulli-huisjes.

De bewoning is o.a. bepaald door de eertijds aanwezige moerassen, waarin de malariamug zich kon ontwikkelen en waardoor de steden en dorpen zich nu nog op de hoger gelegen plaatsen bevinden.

Giovanni Maullaro, via Fraconzano 23, Bari (1)

Giovanni Maullaro was een handelaar, die de nog niet oogstbare sla van tuinders opkocht. Deze handelaar bracht ons naar Monopoli, waar een perceel sla stond, die hij vier dagen tevoren had opgekocht voor 15 lire per krop. De sla was reeds voor 3/5 volgroeid. Wat na de koop nog wegvalt is zijn risico.Het ras was Trocadero,dit bleek o.a. uit de roodkleuring.

Vanadia, via Prospero 40, Pretani, Fasano (2)

Dit was een zeer groot bedrijf met diverse teelten op de volle grond, champignonhuizen met in totaal 10.000 m^2 bed en 10.000 m^2 kassen. Vanadia was hier de enige champignonkwekerij in Apulië. De overschietende mest werd op het eigen land gebruikt. Het broed was van een bekende Franse herkomst. De prijs voor dit produkt was F 4,-- per kg.

Onder glas stonden wat restanten van over de grond heen gegroeide augurken, terwijl ook pas uitgeplante aardbeien aanwezig waren.

Kassen behoren in Apulië tot de uitzonderingen.

Gedurende het voorjaar en de zomer had men er bonen geteeld. Op de vollegrond waren vele hectaren sla aanwezig, o.a. ook als onderteelt van druiven en olijven. De sla was meer dan half volgroeid. Het ras was ook hier Trocadero. Het vrouwelijk personeel was ijssla aan het oogsten. Deze kroppen wogen 1 pond per stuk en de prijs was 150 lire per kg. Voor de watervoorziening gebruikt men bronwater en roterende landbouwsproeiers. De zoon die ons rondleidde was bijna afgestudeerd als „dottore".

Pietro Pasquale, Ginosa (3, 4 en 5)

Pietro Pasquale was kweker tevens handelaar in deze omgeving en als pionier begonnen. Nu had hij een bedrijf van 60 ha en 100 arbeidskrachten. Het aantal arbeidskrachten is zo groot, omdat hij er ook wel voor 3 of 4 wintermaanden land bij huurt voor *f* 900,-- à *f* 1.000,-- per ha teneinde daarop sla of andijvie te telen. Op de bezochte punten 3 en 4 was het 20 jaar terug nog moeras. Nu is de waterafvoer verbeterd door sloten te graven o.a. langs de wegen welke hier goed zijn. Op punt 3 werd een perceel sla getpond. Deze stond op ruggen in verband met de kwaliteit. Ze was drie weken terug pas gepoot doch nu al halfwas. De stand was ongelijk hetwelk doorsnijden noodzakelijk maakt. Ook de jonge sla op dit perceel stond op ruggen.

Sla op ruggen op door Pasquali gehuurde grond. Op de voorgrond een olijfboom.

Een volgend perceel van Pasquali betrof andijvie (4) o.a het bekende ras nr. 5. Deze was eind september geplant en was nu oogstbaar.
Op zijn eigen bedrijf (5) was inmiddels oogstbare sla aanwezig. Deze sla was zeven weken tevoren geplant. Het plantmateriaal werd op zijn eigen bedrijf opgekweekt. Men zou daar van luis weinig last hebben, toch werd deze kwaal evenals Sclerotinia, Rhizoctonia, Massonia, Botrytis en hagelschade aangetroffen. Opvallend was hier ook een enkele doorschieter. In 20 jaar tijd was hier nu negen keer sla geteeld. Behalve de waterafvoer was er ook een goede watertoevoer. Het water kwam via open kanalen van 20 km afstand via een groot kanaal uit Metaponto. Via snelkoppelleidingen werd het over het land verspreid met roterende landbouwsproeiers.

Het bewijs van een zacht winterklimaat (5).

C. Werson, Scanzano in Lucanië (6)

Deze Nederlander die aanvankelijk bij het IVT te Wageningen en later in Noorwegen werkzaam was, teelde hier in deelteelt anemomen en wel in de periode van augustus tot maart. De knollen komen uit Nederland en worden in San Remo gekoeld. Ter bescherming zijn plastic windschermen ter hoogte van 1 m opgericht. De afzet vond via de lucht in Aalsmeer plaats De vrachtkosten per vliegtuig bedroegen 22.000 lire per 100 kg)f 132,--). Dit zou 2 lire per bloem betekenen. Uiteindelijk wordt met behulp van tussenpersonen te Aalsmeer geveild. De heer C. Werson sprak ook over een zekere v.d.Berg, eveneens een Nederlander, die connecties heeft met Albert Heyn in Nederland. Deze v.d. Berg zou 14 ha radijs hebben gezaaid en er nog 16 ha bij zaaien. De radijs wordt dan machinaal gezaaid, geoogst, gewassen en klein-verpakt geleverd, zowel per trein als per auto aan Albert Heijn.
De heer C. Werson had het met zijn deelteler goed getroffen, doch in het algemeen achtte hij dit met Italianen niet mogelijk. Het klimaat was hier milder dan te Bari met name, de noorden- en oostenwinden werden door de bergruggen tegengehouden .
Reed men echter vanuit deze vallei de Apenijnen op, dan kan men daar soms sneeuw aantreffen.
Met name werd ook de geschiktheid van het klimaat genoemd voor de sinaasappelen en mandarijnen, die hier van een zeer goede kwaliteit zijn en met uitzondering van enkele wagons, geheel in Italië zelf worden afgezet. In het algemeen was het aanbod van arbeidskrachten ruim en alleen nu met de oogst van de olijven was er voor iedereen werk.

Oleander als windscherm (5)

Fratelli Napolitano, Cerignola (7)

Deze gebroeders beschikken over 300 ha land waarvan 100 ha met groente werd beteeld, waarvan 22 ha sla en 18 ha andijvie. Er waren ± 100 arbeidskrachten in dienst. De grondoppervlakte in eigendom had men regelmatig vergroot. De produkten werden door hen zelf geëxporteerd naar de vaste afnemers, in welk verband ze o.a. over grote loodsen beschikken, waar de produkten verzendklaar worden gemaakt.

Een aaneengesloten slaveld van 22 ha met beregeningsinstallaties. In het midden een te natte plek (7)

Tijdens ons bezoek werd de andijvie gewassen en verpakt. De sla werd tijdens ons bezoek aan anderen verkocht, omdat ze zelf geen tijd hadden om het exportklaar te maken. Het bedrijf was modern. Men beschikte over 8 electropompen, welke over het and verdeeld stonden. Men had hier zelf voor de bevloeiïng van het land gezorgd (particuliere bevloeiïng).

Ondergronds liepen de leidingen, om de 40 m was een kraan geplaatst. Aldus behoefte men met het zaaien van de sla, wat machinaal plaatsvond met een vijf-rijige zaaimachine, niet te wachten op de regentijd. Hier gebruikte men vóór het zaaien Aldrin in korrelvorm, na opkomst 2 à 3 keer Zineb en Systox tegen luis. Naar men ons verzekerde gebeurde dit laatste alleen in een jong ontwikkelingsstadium. Het onkruidbestrijdingsmiddel Trefan S.I.A.P.A. (een P.E.-middel) had men door de grond gewerkt, dus foutief toegepast. De bespuitingen vonden tot nu toe met rugketels plaats in verband met de bodemstructuur, doch men zocht naar een andere weg. Als voordeel van ter plaatse zaaien werd genoemd het beter bestand zijn van de sla tegen de koude. Het dunnen van de machinaal gezaaide sla vroeg 20 - 30 mandagen per ha.
Op een bepaald stuk land werd slechts eens per vier jaar sla geteeld in verband met bodemziekten. Ontsmetting van de grond zou *f* 1.000,-- per ha moeten kosten, dit vond men te duur. Mogelijk bedoelde men hier quintozeen mee ?
In het pakstation werd niet rationeel gearbeid, doch in het nieuwe, in aanbouw zijnde pakstation zou men een betere inrichting maken. Men noemde de andijvieteelt de laatste jaren rendabeler dan de slateelt.

Eén van de fratelli Napolitano met signora Calidoni (7)

Bedrijf : Santa Chiara (8)

Ook dit bedrijf was zeer groot, namelijk 205 ha met 60 arbeidskrachten. Ook hier was 30 jaar geleden moeras. Na de droogleggingis het in cultuur gebracht o.a. met groenbemesters. Typerend voor dit bedrijf was de bedrijfskerk, die tegelijk met de gebouwen was opgezet. Hiervan konden de arbeiders, die op dit bedrijf werkten en ook woonden, gebruik maken.
Aanvankelijk teelde men druiven en perziken, daarna beoefende men er veeteelt (grasland) en nu tuinbouw.
Het hele bedrijf is van water voorzien, dat wil zeggen en zijn mogelijkheden tot bevloeiïng en besproeiïng. Het bedrijf was sterk gemechaniseerd. Opmerkelijk was een Duitse precisie-zaaimachine (merk : Accord), waarmee men 30 rijen tegelijk kon zaaien. De prijs van deze machine was *f* 7.200,--
De machine was in staat om een ½ kg slazaad per ha goed te verdelen. Ook diverse andere machines waren aanwezig, o.a. een plantmachine.
De afzet vond plaats tezamen met een ander groot bedrijf. Als opbrengstprijs noemde men 12 lire per stuk, doch vlak vóór de oogst kon men er zelfs 20 lire per stuk maken. De kosten tot in de wagon zouden 8 lire per krop zijn.

N.N. (9)

Dit bezoek betrof wederom een tuinder/exporteur, die ook sla van anderen opkoopt en verzendklaar maakt. Enkele slavelden werden bezocht. Op één van deze velden was van irrigatie sprake. Ook hier was de sla op „ruggetjes" gepoot (twee rijtjes per ruggetje), daartussen liet men desgewenst water lopen. Als ras was hier in gebruik een groener type, dat niet rood kleurt, doch bij koud weer (midden in de winter) in groei stagneert, de naam was Ercolina. Dit ras zou geschikt zijn voor de oogst in oktober of begin november en in april of mei. Ook hier werd gedemonstreerd, hoe men oogstbare sla verzendklaar maakt. Men sneed er veel bruine en vuile bladeren af, dit was mogelijk daar men toch nog een voldoende grote krop overhield. Het gewicht moet 7 kg per 24 stuks bedragen. Bij koud weer is het minimumgewicht lager.
Met nat weer werd niet geoogst. Normaal werd op het veld de gesneden sla direct in kisten gelegd en binnen verzendklaar gemaakt. Dit laatste kregen we niet te zien.
Dit jaar was de stand beter dan het vorige, als gevolg van een lagere temperatuur.
De prijs van de door ons bezichtigde sla bedroeg 12 à 13 lire per krop, die hij van anderen had opgekocht. Had hij echter tijdens ons bezoek deze sla moeten kopen, dan zou hij 20 lire per krop moeten betalen. Soms werd

5 à 10% in mindering gebracht voor te verwachten uitval, speciaal als geruime tijd vóór de oogst al wordt gekocht. De kleine man, waarvan werd opgekocht zat dus voor 7 à 8 lire per krop, in de boot.
Op de kratten waarin de sla verzonden wordt staat steeds aangegeven dat de tarra maximaal 16% is.

Toevoerkanaal voor water vanaf Metaponto.
~~(zie blz. 15 en 16).~~

Enkele teelttechnische opmerkingen

De artisjok, die langs de kust wel geteeld wordt, vanwege zijn grote resistentie tegen zout.

Als ras wordt overwegend Trocadero gebruikt. Dit ras heeft als voordeel z'n dikbladigheid en stugheid en daarmee een zekere resistentie tegen ongunstige weersomstandigheden en tegen langdurig transport. Veel telers schijnen een eigen selectie van dit ras te gebruiken. De indruk was dat er met veredeling bijvoorbeeld op het gebied van ziektenresistentie en met name op witresistentie wel wat bereikt zou kunnen worden.
Er wordt in dit opzicht niets gedaan. Bij andijvie wordt er o.a. veel van de Nederlandse nr. 5 gebruik gemaakt.

De plantafstand bij de geplante sla was overwegend 40 x 30 cm dus 8,3 kroppen per m^2 netto. Vaak staan er twee rijen op één rug. Tussen de ruggen wordt er dan geïrrigeerd. Bij gezaaide en daarna uitgedunde sla werd in de rij wel een dichtere plantafstand waargenomen. Zowel de gezaaide als de geplante sla was zeer ongelijk, waardoor bij het oogsten het gewas 3 x doorgesneden werd. De zaaisla kwam vaak voor in combinatie met sproeiinstallaties. De ongelijke stand zou door gebruik van perspotjes kunnen worden voorkomen. Bovendien zou dan van de vele bodemziekten wellicht minder last ondervonden worden.

Er werden veel ziekten aangetroffen. De belangrijkste was wellicht Sclerotinia minor. Ook in de nieuwere gebieden, waarvan men stelde dat de bodem minder verziekt was, werd deze kwaal regelmatig aangetroffen. Het is wellicht ook deze kwaal in verband waarmee men vruchtwisseling toepast doch o.i. niet met voldoende resultaat. Men wist wel dat er iets aan te doen was doch men gaf de voorkeur aan vruchtwisseling boven grondontsmetting (met quintozeen ?). Incidenteel werd ook Sclerotinia sclerotiorum aangetroffen. Zeer veelvuldig kwam verder zwartrot voor. Soms werd betwijfeld of dit hetzelfde zwartrot is als wat in Nederland door Rhizoctonia wordt veroorzaakt doch zeer waarschijnlijk is dit het geval.
't Wit (Bremia lactucae) trad eveneens vrij algemeen op. 't Vuur (Massonina) wat wij in Nederland wel in andijvie aantreffen kwam hier in sla in sterker mate voor dan in andijvie.
Waarschijnlijk zou door een betere ziektenbestrijding op het plantenbed of in het stadium kort na het uitplanten een betere bestrijding (voorkoming) dan nu het geval is mogelijk zijn.
Ook vele andere bekende ziekten zoals Botrytis, luis, slakken e.d. werden aangetroffen. Physiogene ziekten zoals rand en dergelijke werden niet waargenomen. De roodkleuring van Trocadero kan men wel als een nadelige afwijking beschouwen.
Men heeft nogal eens last van hagelschade.

Belangrijk is dat men in steeds grotere gebieden de watervoorziening beter in de hand krijgt. Dit betekent dat men met uitzaaien niet meer behoeft te wachten tot de periode met herfst en winterregens is aangebroken. Soms was dit pas eind oktober het geval. Nu kan men uitzaaien zodra dit uit een oogpunt van temperatuur mogelijk is. Veelal zal dit nog in september zijn. In ieder geval kan men gemakkelijker dan voorheen nu ook herfstsla telen.

In de herfst groeit het vrij snel. Vaak is de sla zes weken na het uitplanten al oogstbaar. Het oogsten vindt in eigen fust plaats. Later wordt het produkt in een schuur of loods verzend klaar gemaakt. Voor het oogsten zijn, evenals elders, vaak plastickisten, waar 30-35 kroppen in gaan, in gebruik.

Enkele bedrijfseconomische aspecten.

Gedurende de reis is overwegend gesproken met mensen met grote bedrijven en met telers/handelaars. Het hieronder vermelde cijfermateriaal is hieraan ontleend en zal daarom vooral gelden voor het grotere bedrijf.

foto 10

Verleden tijd ?!

Regelmatig is geïnformeerd naar de arbeidskosten.
De lonen voor mannen bedroegen tussen 2000 en 3000 lire per dag + 10% sociale lasten, die voor vrouwen 1400 tot 2000 lire + eveneens ongeveer 10% sociale lasten. Een dag is 7 werkuren.
Gemiddeld zullen de arbeidskosten inclusief sociale lasten rond 2500 lire e.q. f. 15,- per dag bedragen. Een vraag is verder hoe hoog de arbeidsprestaties bij de vaak slechte werkorganisatie en de op het bedrijf grote afstanden die afgelegd moeten worden zijn. Uit enkele informaties kan afgeleid worden dat [illegible] aan arbeid 120 mandagen per ha nodig zijn. Dit bedraagt dus 120 x 15 = f.1800,- per ha. Als er van de 63000 geplante sla 60000 werden geoogst is dit 3 cent per geoogste krop.

Een tweede kostenfactor is die van bestrijdingsmiddelen, meststoffen, stroom, water e.d. Hieromtrent zijn slechts weinig gegevens verkregen doch we menen dit te mogen stellen op f. 600,- per ha dus ± 1 cent per krop.
Gezien de omstandigheid dat nu steeds meer van water gebruik gemaakt wordt zal dit bedrag, alhoewel het water zeer goedkoop is, eerder aan de lage dan aan de hoge kant zijn. Bij Pasqualé was het mogelijk om gedurende 5 uur per week 40 liter per seconde af te nemen. Dit is 144 m^3 per uur en dit kost ± 1 cent per m^3 of f.180,- per zes maanden.

De grondhuur is voor een periode van 3 à 4 maanden f.900 à 1000 per ha of 1½ cent per geoogste krop. Grond kopen is kennelijk niet voordeliger want goede grond zou niet te koop zijn beneden f. 15000 per ha. Alleen de rentekosten zijn dus al evenhoog als de huurprijs tenzij ook hiervoor rentesubsidie verkregen kan worden. De heer Wetson noemde als koopprijs voor grond f. 20.000 per ha. De kapitaalsinvesteringen nemen toe. Hiervoor spraken we meermalen van de verbeterde watervoorziening wat betekent dat er kapitaal geïnvesteerd moet worden in pompen, transportleidingen en sproeiers. Verder zijn nodig grondbewerkingswerktuigen, zaaimachines en spuitapparatuur. Verder transportmiddelen op het bedrijf, fust en gebouwen.

Snelkoppelbuizen in verband met de watervoorziening (5).

Op het moderne bedrijf bedragen de investeringen naar schatting meerdere duizenden guldens per ha.
De rentekosten zijn laag. Weliswaar is in Italië de rentevoet voor lang vrediet 10% doch bij bepaalde banken (o.a. Bank de Napoli) kunnen agrariërs dit voor 2½ à 4% krijgen. Wellicht hangt dit met rentesubsidie's samen. Stellen we de rente- en afschrijvingskosten op f. 300,- (10% van 3000) dan is ook dit weer een halve cent per geoogste krop.

Roterende landbouwsproeiers (5).

Vatten we het tot nu toe besprokene inzakde de produktiekosten samen dan is dit per geoogste krop aan arbeid 3 cent, aan materialen 1 cent, aan grondhuur 1½ cent en aan kapitaalskosten ½ cent.
Telt men hierbij nog ½ cent voor diverse kosten dan is de kostprijs tot en met de oogst 6½ cent. Hierbij komen 80 à 90 lire voor de krat waarin al naar de grootte 18 tot 24 kroppen kunnen worden verzonden. Dit is dus 2 à 3 cent per krop. Het vervoer naar Duitsland zou per krat f. 2,25 kosten of 9 tot 12 cent per krop, dit al naar er 18 of 24 kroppen in een krat gaan.

Indertijd berekenden de heren van Soest en Kemmers ongeveer eenzelfde kostprijs per krop. Hieruit zou geconcludeerd kunnen worden dat de kostprijs sinds '58 weinig gestegen is doch in dit verband willen we nogmaals noemen dat de door ons gevonden kostprijs op het grote bedrijf betrekking heeft. Het is de minimale kostprijs en op veel bedrijven zal deze hoger liggen.
Wellicht is de kostprijs op het kleine bedrijf, zoals dat vooral nog in de omgeving van Bari voorkomt belangrijk hoger. Opvallend in dit verband is ook dat daar ook de hoogste lonen werden genoemd (tot 3500 lire per dag), dat het daar voorkomt dat bedrijven verlaten worden en dat men aan de grond een andere bestemming geeft.

In het algemeen is de Italiaanse tuinder en dit geldt ook voor de groten onder hen, absoluut niet kostprijsbewust.
"Vragen over kosten stelt men toch niet evenmin als dat ik vraag wie van jullie er het meest intelligent is" aldus de bedrijfsleider van Santa Chiara.

Bezoek aan het hoofdkantoor van het ICE.

ICE betekent Instituto Nazionale per il Commercio Estero of Kantoor ter bevordering van de handel met het buitenland. Het is dus een nationale instelling die zijn doel o.a. tracht te bereiken door kwaliteitscontrole op het exportprodukt. De controleurs zijn wel ambtenaar doch het is geen instituut van de Staat alleen.
De hoofddirecteur vertelde dat het de laatste week zeer donker en nat was geweest. Het is er in de winter niet koud, vorst komt vrijwel nooit voor en uitplanten is de gehele winter door mogelijk. Er valt 500 tot 550 mm water per jaar doch vooral in de herfst en winter. Soms valt de eerste regen in september, soms in oktober en bij uitzondering pas in november. Hij deelde verder mee dat voor de oorlog het water voor de bewoners zeer schaars kon zijn en dat het bij het bouwen van een huis wel eens is voorgekomen dat men ter bevochtiging van de specie wijn gebruikte. Na de oorlog is er veel veranderd, in de eerste plaats rond Bari waar veel pompen gekomen zijn om water uit de ondergrond op te pompen. Men schatte dat aldus 60000 ha grond van water werd voorzien. Om bij plotselinge regenval de afvoer van het water naar zee te regelen, zodanig dat de kansen op overstromingen vrijwel niet meer aanwezig zijn heeft men grote afvoerkanalen gegraven waardoor het water kan ontwijken.

In de toekomst, dat wil zeggen over 5 of 6 jaar hoopt men ongeveer 300000 ha land met een goede watervoorziening te hebben uitgerust. Men sprak in dit verband van het grootste project ter wereld. Men noemde een drietal streken waar nu de verbetering van de watervoorziening op grote schaal is of wordt aangepakt. Deze streken zijn het gebied tussen Metaponto en Tarento waar inmiddels 5000 ha bevloeiingswerken zijn klaargekomen, het gebied in de omgeving van Foggia waar inmiddels 1000 ha klaar is en juist ten noorden van Brindisi waar nog begonnen moet worden. Teneinde tot een betere bevloeiing te komen heeft men grote reservoirs aangelegd, o.a. bij Matera. Deze reservoirs zijn nu klaar. De irrigatiekanalen voor het transport van het water zijn nog maar voor een deel klaar. Dit alles wordt door de Staat gefinancierd... Onder irrigatie verstaat men zeer verschillende systemen.
In de eerste plaats rekent men er ook wel toe het water dat door particulieren uit de ondergrond wordt opgepompt. Verder de echte irrigatiewerken waarbij men het water tussen de gewassen laat lopen en tenslotte ook het leveren van het water aan een bedrijf waarbij de betrokkene het dan bijvoorbeeld met behulp van pompen en landbouwsproeiers over het land sproeit. Een nieuwe ontwikkeling is verder nog dat men bezig is het water onder druk in een gesloten buizenstelsel te leveren. Tot verbetering van de watervoorziening moet ook gerekend worden de verbetering van de afvoer van een teveel aan water.

Cypressen.

Zowel in het gebied tussen Metaponto en Tarento als ten zuiden van Foggia was de waterafvoer tot voor 20 jaar zodanig slecht dat het terrein soms onbegaanbaar en in verband met Malaria ook onbewoonbaar was.

In verband met de ontwikkelingen spreekt men nu van de nieuwe gebieden en van het oude gebied. Onder dit laatste verstaat men dan de bedrijven langs de kust ten noorden en ten zuiden van Bari die klein en verziekt zijn. De gronden liggen hier soms braak.
De slateelt is hier aan het verdwijnen doch andere teelten, zoals die van Vinoco hio, artisjok, bloemkool e.d. zich nog wel handhaven. In de nieuwe gebieden wordt inmiddels belangrijk meer sla geteeld dan in het oude gebied. Het gaat er beter en de slateelt vindt er ook meer op grote schaal plaats ook al zijn de bedrijven er niet allemaal even groot. De boeren verhuren vaak land aan een teler/handelaar. Desgevraagd werd gesteld dat de kleine boeren niet gebonden zouden zijn aan de handelaars.

In verband met de toekomst is ook de situatie bij de olijven van belang. De kostprijs hiervan is 800 lire per kg. Andere plantaardige oliën kosten echter veel minder en de olijf kan zich nu slechts handhaven dank zij een subsidie van 300 lire per kg. Deze subsidie vervalt in 1970. Gaat men dan in een andere tuinbouwinrichting ?
Opgemerkt hierbij zij nog dat bomen in verband met het gevaar voor erosie niet zonder meer gerooid mogen worden.

De export van sla uit Apulië.

De cijfers hieronder werden ons ter beschikking gesteld met de mededeling dat ze niet gepubliceerd mochten worden. Het is ons opgevallen dat dit cijfermateriaal niet overeenstemt met de gegevens die het produktschap vanaf de telex verzamelt.

Watertoevoer voor de individuele tuinder.

jaar	export in tonnen					gemiddeld gewicht in tonnen per wagon
	kropsla	andijvie	bindsla	ijssla	Totaal	
'54-55	35062	8739	1689	762	46251	4,0
'57-58	19877	10959	1213	256	32305	3,9
'60-61	19511	12638	580	276	33005	4,2
'63-64	16388	36349	999	496	54232	4,9
'66-67	10537	39026	1157	78	50798	6,2
'67-68	8199	26244	697	202	35342	5,7

Totale slaproduktie in Apulië in 1965: kropsla 85087 ton
andijvie 56630 ton.

Uit deze cijfers blijkt dat de export van kropsla is teruggelopen en die van andijvie in betekenis is toegenomen. Deze tendens zal zich mogelijk verder voortzetten, omdat men ons op enkele van de bezochte bedrijven antwoordde dat andijvie een rendabeler teelt was geweest dan sla.
Mogelijk dat de grotere oogstzekerheid van andijvie en met name de geringere vatbaarheid voor ziekten, hierbij van invloed is.
Uit de tabel blijkt ook dat het gemiddeld gewicht per wagon is gestegen. Aanvankelijk was de ruimte in één wagon slechts 29-31 m^3 doch nu 46 m^3. Deze wagons zijn bovendien gekoeld. De afstand van Apulië naar Duitsland is nu nog te ver per auto. Mogelijk over een drietal jaren, als er een belangrijke nieuwe weg klaar zal zijn, niet meer. Uit het verschil tussen de totale produkten en de produktie voor export zou de produktie voor het binnenland zijn af te leiden !

Van zaad uit Nederland en voor export naar Nederland (4).

Export in tonnen per maand, gemiddeld over de laatste drie seizoenen.

maand	kropsla	andijvie	bindsla	ijssla	totaal
oktober	-	-	-	-	-
november	75	1510	-	-	1585
december	436	5553	-	-	5989
januari	620	9828	-	-	10448
februari	860	8918	6	-	9784
maart	3280	6360	102	-	9742
april	6863	399	597	780	7937
mei	1336	-	185	190	1711
juni	-	-	-	-	-
juli	-	-	-	-	-
augustus	-	-	-	-	-
september	-	-	-	-	-
Totaal	13470	32568	890	268	47196
	28,5%	69,1%	1,9%	0,5%	

Uit deze tabel blijkt dat sla meer in de voorjaars- en andijvie voor een groter deel in de wintermaanden wordt aangevoerd, dus in de moeilijkste tijd van het jaar geteeld wordt. Dat er juist het laatste jaar meer sla in de herfstmaanden is aangevoerd komt in deze cijfers niet tot uitdrukking. De indruk is verkregen, dat de belangstelling voor aanvoer van sla eind november en december is toegenomen.

Enkele veranderingen sinds 1958

In het boekje „Teelt en afzet van sla in West- en Zuid Europa" van Ir. W. van Soest en Dr. Kemmers is een hoofdstuk gewijd aan de slateelt in Apulië, die zij nu juist 10 jaar geleden hebben bestudeerd. Het is ons gebleken dat verreweg het grootste deel van de inhoud van dit boekje nog actueel is. Op enkele punten zal hieronder in het kort worden ingegaan, zodat hierdoor duidelijk enkele ontwikkelingstendenzen blijken. In bovengenoemd boekje wordt er de nadruk op gelegd, dat de tuinbouw op de meeste plaatsen beperkt is tot een strook van enkele honderden meters langs de kust. Nu is de indruk verkregen, dat ook verder landinwaarts de tuinbouw steeds meer van betekenis is geworden, en zelfs ten koste gaat van de bedrijfjes langs de kust.

Vooral het gebied tussen Metaponto en Tarento is belangrijk. De winters zijn hier milder dan in Bari en omstreken. Wij hebben het idee dat een teelt, waarbij in november-december geoogst wordt, daar wel mogelijk is en dat het met de in het boekje gesignaleerde schietneigingen als gevolg van een te hoge temperatuur in de herfst, wel meevalt.

Sinaasappelbomen in opkweek (5).

Water was 10 jaar geleden de beperkende faktor. Nu is dit steeds in mindere mate het geval. Men sprak toen van het „opvangen van water in kelders" wat een bedrag van *f* 3.000,-- per ha (investering) vroeg. De staat gaf hierop 38% subsidie. Nu spreekt men van grote reservoirs en van volledige financiering door de overheid. Door deze betere watervoorziening is ook een iets betere spreiding van de teelt over het winterhalfjaar mogelijk.

Kwam tien jaar geleden Sclerotinia minor vrijwel niet voor, nu wordt deze schimmel vrij algemeen aangetroffen in de nieuwe gebieden. Het gewas Vinocchio schijnt in betekenis toe te nemen.

De loonkosten zijn in verhouding met tien jaar terug 2 à 2½ keer zo hoog geworden. De grondprijs is verdubbeld, de kostprijs gestegen evenals de vervoerskosten, die nu eens zo hoog zijn.

Conclusies

1. Alhoewel er van vooruitgang sprake is, dit getuige de wegen, de watervoorziening en in het algemeen cultuurtechnische werken, zijn nog een aantal zaken waarneembaar, die herinneren aan een feodale tijd.

2. Er was tot eind november in Apulië nog niet veel geoogst, doch in de komende maanden zal de oogst belangrijk kunnen zijn.

3. Een belangrijke ontwikkeling is dat men de watertoevoer en de waterafvoer steeds beter kan beheersen. Dit heeft o.a. tot gevolg dat men wat betreft het tijdstip waarop men met een bepaalde teelt kan starten niet meer van de neerslag afhankelijk is.
   Wel blijft men van de temperatuur, die in het algemeen in september nog te hoog is, afhankelijk.

4. Behalve de zomerwarmte is ook de vakkennis een beperkende faktor. Vooral op het gebied van de veredeling, de teelttechniek en de ziektebestrijding zou er nog veel te verbeteren zijn. Gebrek aan onderzoek en voorlichting is hier duidelijk merkbaar.

5. De kosten zijn de laatste 10 jaren belangrijk gestegen. Hierdoor is ook de kostprijs gestegen. De gevolgen hiervan zijn dat de teelt zich verplaatst naar de grotere en meer kapitaalintensieve bedrijven in de „nieuwe gebieden", terwijl in het oude centrum de teelt terugloopt. Dit laatste wordt mede bevorderd door de toename van het toerisme.

6. De kostprijs tot en met de oogst bedraagt op de goed geleide grote bedrijven nu ongeveer 6½ cent per geoogste krop. Voor verpakking en vervoer naar Duitsland komen hier nog 11 tot 15 cent per krop bij. Dit al naar gelang er 18 of 24 kroppen in een krat gaan. Vooral de vervoerskosten vormen een beperkende factor.

7. De teelt van andijvie vindt men aantrekkelijker dan die van sla en de betekenis van andijvie neemt in dezelfde mate toe als de teelt van sla afneemt, dit met name a.g.v. een te lage rentabiliteit, wat bij bovengenoemde kosten geen verwondering behoeft.

8. De slotconclusie kan zijn dat er in de nieuwe vestigingsgebieden wat betreft bodem, klimaat en watervoorziening goede mogelijkheden zijn voor de tuinbouw en speciaal ook voor de groenteteelt, doch dat door de beperkende factoren van te hoge temperatuur in de zomer, het soms wisselvallige weer in de winter, onvoldoende vakkennis, steeds hoger wordende arbeidskosten en hoge vervoerskosten Apulië zich t.o.v. Nederland niet in een gemakkelijke positie bevindt, zeker als men hierbij nog bedenkt, dat het Nederlandse produkt kwalitatief beter is. Dit laatste zal zo moeten blijven.

Proefstation Naaldwijk,

14 janauri 196'9

J.H. Groenewegen.